TERMIN TUSHUNCHASINING NAZARIY TALQINI VA SISTEMAVIY XUSUSIYATLARI

Faxriddinova Gulchiroy Nuritdin qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2 - bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada termin tushunchasining nazariy asoslari, uning tilshunoslikdagi talqinlari hamda sistemaviy xususiyatlari tahlil qilinadi. Terminning oddiy leksik birlikdan farqli jihatlari, definitsiyalanganlik, bir ma'nolilik va tizimlilik kabi belgilari turli olimlar qarashlari asosida qiyosiy yoritiladi. Shuningdek, terminning terminologik tizim tarkibidagi o'rni hamda ilmiy tafakkur bilan uzviy bog'liqligi ochib beriladi. Maqolada terminning asosiy belgisi sifatida uning tizimlilik xususiyati ustuvor mezon sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: termin, terminologiya, terminologik tizim, definitsiya, ilmiy tushuncha, leksik birlik, bir ma'nolilik, tizimlilik.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы понятия термина, его трактовки в языкознании и системные особенности. На основе сравнительного анализа взглядов различных ученых освещаются отличительные признаки термина от общеупотребительных лексических единиц, такие как дефинитивность, однозначность и системность. Также раскрывается место термина в терминологической системе и его неразрывная связь с научным мышлением. В статье системность рассматривается как один из основных признаков термина.

Ключевые слова: термин, терминология, терминологическая система, дефиниция, научное понятие, лексическая единица, однозначность, системность.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations of the concept of term, its interpretations in linguistics, and its systemic features. The distinguishing characteristics of terms from common lexical units, such as definiteness, monosemy, and systematicity, are comparatively examined based on the views of various scholars. The article also reveals the role of terms within a terminological system and their close connection with scientific thinking. Systematicity is interpreted as one of the main defining features of a term.

Keywords: term, terminology, terminological system, definition, scientific concept, lexical unit, monosemy, systematicity

Zamonaviy tilshunoslikda terminologiya masalasi eng dolzarb yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida yangi tushunchalarning yuzaga kelishi terminologik tizimlarning ham muntazam boyib borishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik, biotexnologiya kabi sohalarda yangi terminlarning paydo bo'lishi terminologiyaning nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy-madaniy va ilmiy tafakkur bilan bog'liq hodisa ekanligini ko'rsatadi. Termin masalasi ko'plab tilshunoslar tomonidan tadqiq etilgan bo'lsa-da, hozirgacha uning mohiyatini to'liq qamrab oluvchi yagona va umumqabul qilingan ta'rif mavjud emas. Buning asosiy sababi terminning turli fanlar kesishmasida o'rganilishidir. Termin falsafa, mantiq, informatika, semiotika hamda lingvistikaning tadqiqot obyektlaridan biri sifatida murakkab tabiat kasb etadi. Shu jihatdan terminning nazariy mohiyatini aniqlash, uning asosiy belgilarini ochib

berish hamda terminologik tizimdagi o'rnini belgilash muhim ilmiy ahamiyatga ega. Termin ma'lum bir terminologik tizim tarkibida qo'llaniladigan va aniq ilmiy tushunchani ifodalovchi leksik birlikdir. U so'z yoki ixcham so'z birikmasi shaklida namoyon bo'lib, semantik jihatdan muayyan soha doirasida chegaralanadi.

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da termin "fan, texnika yoki kasb-hunarning biror sohasiga xos muayyan tushunchaning aniq va barqaror ifodasi bo'lgan so'z yoki so'z birikmasi"[2:73] sifatida izohlanadi. "Katta ensiklopedik lug'at"da esa termin "bilim yoki faoliyatning maxsus sohasi tushunchasini bildiruvchi til birligi" [3:508]sifatida talqin qilinadi. Mazkur ta'riflarda terminning asosiy belgisi sifatida uning maxsus tushunchani ifodalashi e'tirof etiladi.

A. Hojiyev terminning muhim belgilaridan biri sifatida uning bir ma'noliligini ko'rsatadi. Olimning fikricha, termin emotsional-ekspressiv bo'yoqdorlikdan xoli bo'lib, qo'llanish doirasi muayyan soha bilan chegaralanadi[1:56]. Bu qarash terminning aniqlik va mantiqiylikka xizmat qiluvchi til birligi ekanligini ko'rsatadi. V.P. Danilenko terminning definitsiyaga ehtiyoj sezishini asosiy mezonlardan biri sifatida talqin qiladi. Olim terminni maxsus qo'llanish sohasining so'zi yoki so'z birikmasi deb baholaydi[4:4]. Demak, termin oddiy nominativ birlik emas, balki ilmiy tushunchani mantiqiy jihatdan aniqlashtiruvchi vosita hisoblanadi. Polshalik olim V. Leychik termin haqidagi qarashlarning turlicha bo'lishini terminning ko'p fanli tabiatiga bog'laydi. Uning fikricha, termin falsafa, mantiq, informatika va lingvistika nuqtayi nazaridan turlicha talqin qilinadi. Shu sababli terminning universal ta'rifini yaratish murakkab masala hisoblanadi[5:82].

T.L. Kandelaki, V.A. Tatarinov va A.A. Reformatskiylarning qarashlarida esa termin oddiy so'zga qarama-qarshi qo'yiladi. Olimlar terminni tegishli

tushunchalar tizimidagi o'rnini aniqlash uchun definitsiyani talab qiladigan leksik birlik sifatida izohlaydilar. Mazkur yondashuv terminning tizimlilik xususiyati bilan uzviy bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

V.V. Vinogradov terminning definitiv funksiyasiga alohida e'tibor qaratadi. Olimning ta'kidlashicha, oddiy so'z nominativ funksiyani bajarsa, termin mantiqiy ta'rif vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa terminning ilmiy tafakkur bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi[9:20].

Shu nuqtayi nazardan qaralganda, terminning asosiy belgisi sifatida faqat bir ma'nolilik yoki maxsuslikni emas, balki tizimlilikni ham e'tirof etish lozim. Chunki termin aynan terminologik tizim tarkibida ilmiy tushunchalar o'rtasidagi mantiqiy munosabatlarni ifodalaydi.

Hozirgi davrda globallashuv va ilmiy integratsiya terminologik tizimlarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, ingliz tilidan kirib kelayotgan yangi terminlar ko'plab tillar qatori o'zbek terminologiyasining ham boyishiga sabab bo'lmoqda. "Sun'iy intellekt", "raqamli texnologiya", "kiberxavfsizlik", "onlayn platforma" kabi terminlarning faol qo'llanilishi buning yaqqol dalilidir. Biroq terminologik tizimning tartibsiz ravishda boyishi ayrim muammolarni ham yuzaga keltiradi. Jumladan, bir tushunchaning bir necha variantda qo'llanishi, terminlarning me'yorlashmaganligi hamda muqobil terminlar o'rtasidagi ziddiyat ilmiy muloqot aniqligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli terminlarni standartlashtirish va ilmiy asosda tartibga solish bugungi terminologiyaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Shunday qilib, termin maxsus tushunchani ifodalovchi, definitsiyalanganlik, aniqlik, bir ma'nolilik va tizimlilik kabi belgilarga ega bo'lgan leksik birlikdir. Turli olimlarning qarashlari terminning murakkab va ko'p qirrali hodisa ekanligini

ko'rsatadi. Terminni oddiy so'zdan ajratib turuvchi eng muhim belgilardan biri uning terminologik tizim tarkibida amal qilishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli. 4-jild. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
3. Большой энциклопедический словарь. – Москва: Большая Российская энциклопедия, 2004.
4. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – Москва: Наука, 1977.
5. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. – Москва: КомКнига, 2006.
6. Реформатский А.А. Введение в языкознание. – Москва: Аспект Пресс, 1996.
7. Татаринов В.А. Общая терминология. – Москва: Московский лицей, 1996.
8. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. – Москва: Наука, 1977.
9. Виноградов В.В. Русский язык: грамматическое учение о слове. – Москва: Высшая школа, 1986.
10. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. – Москва: Наука, 1989.
11. Mardonova Lobar Umaraliyevna, & Xonimova Maryam. (2024). BUYUK ZAMONDOSHLAR, MANGU YASHAGAY. *PEDAGOGS*, *57*(1), 132–138.

12. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.
13. Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION.* (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).
14. Komilovna M. S. Hydronims Formed by the Method of Syntactic and Transonimization //World Bulletin of Social Sciences. – T. 37. – C. 16-18.
15. Dilshoda, A., Dilfuza, T., Muxlisa, M., & Dildora, A. (2025). MAXTUMQULI SHE'RIYATIDA HAYOTIYLIK. SHOKH LIBRARY, 1(11).
16. Abdurashidovich M. A. LINGUISTIC APPROACH TO NESTED DICTIONARIES AND THEIR HISTORICAL DEVELOPMENT //Multidisciplinary and Multidimensional Journal. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 144-147.
17. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). "LISON UT-TAYR" DOSTONINING BOBLAR BO 'YICHA TASNIFI. *PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI*, *17*(02), 117-121.
18. Najibullo, S., & Manzura, B. (2024). IMPORTANCE OF DIALECTS IN PLACE NAMES [J]. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, *11*(02).
19. Raimnazarova Nasiba Xoliyarovna, Abduhakimova Shahlo Shuxratjon qizi. (2026). INGLIZ TILI SINFLARIDA O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'ZARO HAMKORLIGI NAZARLARI: DUXTAT TAHLILI. *Efiopiya xalqaro ko'p tarmoqli tadqiqotlar jurnali* , *13* (03), 1266–1270.

20. Iboralarni uslublarga ajratish mezonlari: nazariy va amaliy yondashuv (frazeologik birliklar stilistik tahlili asosida). (2025). *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY*, *2*(6), 12-16.
21. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
22. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.
23. Nodira Hamidova. (2024). G'AFUR G'ULOM HIKOYALARIDA SO'Z IJODKORLIGINING LISONIY-KOGNITIV TAHLILI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 139–142.